

NEOBRITI

Vojin Jelić

1

V mrtvem pristanišču je stričeva gostilna. Vlak, ki brlizga jutro, ko drvi proti morju, se ustavi tukaj samo na cerkven praznik in tabla na postaji z imenom vasi je že zdavnaj zarjavela v obeh pisavah. Natanko tako se obnaša tudi cesta in kakor da napoveduje prestopno leto, ja, tako, se ustavi tukaj kakšna kočija ali avto samo takrat, ko se voz res mora ustaviti; drugi gostje pa sploh niso gostje, ker kakšen gost je to, če kakšen mešetar priveže osla k obroču na hrastu in če smejo umazani prevozniki za pijačo, ki jo plačajo, ko večerjajo svoje brašno, prenočiti na mizah.

Stric ne pije, zaradi žolča ne, to pa za vaškega krčmarja ni dobro. In da ne uide kakšen ficek, mora zato teta sprejeti vsako zdravico, ki dá zanjo kakšen izgubljen gost. In tako vselej, kadar je v bližnjem kraju tržni dan in je krčma postajališče ceste in železnice, stoji pred hišo in kolne cesto, namesto da bi si s pesmijo, kakor si jo potniki, krajšala noč.

Za vso vas je to največja zabava.

Prav gotovo.

In cesta je samo pravljica, kakor tudi krčma, samo pravljica ne-kakšne postaje. Cesta je samo stranska glavna oseba, samo nekakšna soseda, in kdo je že slišal, da bi na kamnu prijateljsko govorili o sosedu, še posebej o sosedu, ki je trčen. Ker najbližji krčmarjev сосед, Neobriti, sredi poletja, in to ve vsa vas, vpričo vseh ponori in še hud ni, če mu to kdo pove v brk; ljudje vselej spoznajo ta dan in vpitje in vse drugo, kar se vmešava v cesto in s čimer Neobriti naznanja, da je do kraja nepreračunljiv.

— Gospodar, posvari ljudi, ki niso domačini, da sem potegnil državno mejo, krogla ni slepa, počasi, le počasi, vam rečem: kdor je dal slovo življenju, pravim, naj kar stopi v mojo državo! — Neobriti že spet kakor vsako leto drži koso na rami in hodi gor pa dol po svoji strani ceste, po vsej dolžini gostilne, in se gre stražarja. Korak mu je oster, ko straži na svoji meji, in koraka natanko po črti, ki si jo je narisal v prah; ko se obrača, včasih vpije stara vojaška povelja, včasih pa poje kakšno žalostno.

Poleti v tej vasi še kamen ponori in sonce mesi iz njega kobilice in murenčke in vse žuželke, kar jih leta ponoči.

Poleti se vsa vas boji, da ne bi poblaznela, zato spi po gumnih; in vse, kar si zapiše cesta, se takoj spremeni v najbolj imenitno povest vsake duše.

— Ata, še umrjem ti, ata, še umrjem, pa sem vendar tvoj sinko edinko; tak daj že mir in pojdi z nami na gumno! — Zraven oboroženega norca hodi njegov otrok, ponavlja naučeno in naročeno lekcijo in pri tem joka.

— Prvič, jaz nisem ata, temveč obmejni stražar, počasi, le počasi, saj mi ne boš umrl, drugače naj mi pri tej priči zraste mrena na obeh očesih; in potlej bom zapovrstjo poklal vso vas, vso živino in še učitelja in župnika, naložil grmado v cerkvi in zakuril; drugič pa, sinko moj, če si še tako slab, le vzemi orožje v roke in pomagaj očetu. Krogla ni slepa, sem rekel, krogla ni slepa! — Neobriti še enkrat riše črto državne meje in potlej s trdim korakom budno straži in pri tem prejkone, čisto verjetno, še bolj izzivalno poje svojo grožnjo krčmi, in od bosih nog mu teče kri po prašni cesti.

— Cesta je državna in potniška, sosed, pokrižaj se in dosti komedije, drugače pojdemo po žandarje! — Krčmarica brani svojo last in kolkovano dovoljenje za točenje pijač in potrdila o plačanih davkih in dolgo v noč hodi vstric z Neobritim po cesti gor pa dol in preklinja.

— Kdor se mi približa, ljudje, ga zabodem ko cucka! Počasi, le počasi, pravim, zabodem ko cucka!

— Ná, povečerjaj, če še nisi jedel, napij se, če imaš kaj, lezi k ženski pa mirna Bosna, sosed!

— Žejen sem krvi, samo krvi, odsekam glavo krčmarju ali krčmarici, meni je vseeno, čez pol jo prekoljem, počasi, le počasi, in kakor iz koštrunje glave posrkam kri in mozeg!

— Dam ti jesti in piti, zaradi tujih ljudi, samo pusti že te neumnosti, za božjo voljo!

— Daj, krčmar, tak pridi že na mejo, nate prežim in to pot je ne odneseš!

Potlej hodi po cesti samo še Neobriti; vasi ni ne videti ne slišati, samo iz gostilne je še čutiti glasove. Teta se je segrela z zdravicami, ki jih je popila na račun gostov, pa se pričeka z možem; pograbila je mesarski nož in grozi, da bo to pot sesekala tega norca.

— Opica, hej, opica, si kaj lačen! — mu nekdo s sosednjega gumna meče žerjavico; v vasi se spominjajo nenavadne povesti, ki jo Neobriti rad pripoveduje ob godovnih gostijah, ko se hvali, kod vse je bil kot mornar, in tudi prisega na svojega edinega moškega potomca, kako je na svoje oči videl v daljni deželi na vzhodu, da ljudje živim mladim opicam pijejo možgane. In ker Neobriti med preprirom za cesto vsako leto pribija tudi to grožnjo in jo izgovarja počasi, prav počasi, kakor da pripoveduje pravljico, ga vas še priganja k temu, ker krčmar pri priči, ko se oglasi ta najstrahotnejša grožnja, zapahne vrata in se popolnoma umakne.

— Ko bi ne bil tale moj revček tak strahopetec, bi mi zdajle ti, šleva neobrita, pošteno zaplesal, ja, zaplesal kakor ciganska opica na vrvi! — Krčmarica vpije skoz okno v noč in maha z nožem.

— Ti si v karavli, jaz pa na odprtih tleh; no, če si se naluckala žganja, pridi na plan!

Kakor hitro je izrečena ta beseda, se že vsa vas umakne z domačih dvorišč, se zvrsti po jarku vzdolž ceste in nekako pribode izza plotu okoli krčme. Kakor v gledališču tiči vas ob Neobritem, ki sedi nasproti okna, in ima zastonjsko in noro zabavo.

— Laní sem ti še odpustila in nisem šla po žandarje, letos me pa ne boš, bog mi je priča, da ne!

— Pijana si, ženska, rajši mi pošlji na mejo gospodarja, da se možko, počasi, lepo počasi, primeva, bomo videli, kdo bo prej komu puščal kri!

— Lani si še izprosil odpuščanja, letos pa pojdeš v verige ali pa v prisilni jopič, pa amen besedi!

— Spravi se mi spod nog, dokler mi kri ne vzame pogleda in pameti, babnica, do semle smrdiš po žganju!

Tisti trenutek se iz jarka, ki je gledališka dvorana, po vsej vasi prekolje noč v pobesnelem smehu, ker zdaj bo v dvoboju brizgnila kletev in z njo glagoli, spričo katerih mora vzeti sapo še taki golazni. Vsako leto v tej nori igri nore državne meje na cesti, ob času, ko Neobriti začuti slab duh po žganju, tudi krčmarica ponori z norim sosedom vred, ker je prepričana, da so ji ženske nevoščljive, ker nosi hlače pri hiši, in zato nahujskajo norca, da jo s tako žalitvijo zadene do živega, ker jo tako najbolj zahrbtno sunejo v rano, ki jo najhuje boli, v otroke, ki so ji pomrli pri porodu, da zakolne in med najbolj umazanimi glagoli zagrozi z največjo in zares najbolj nevarno grožnjo:

— Hej, Neobriti, do zadnje pare vem, do zadnje pare je vse zapisano, koliko si dolžan!

— Naj živi noro žganje!... Naj živi noro žganje!... — sikajoč odgovori bosí kmet, hitro vstane in znova in še ostreje stopi na stražo na cesti; koraka z najbolj paradnim korakom, da se še ponoči lepo vidi, kako mu brizga kri po loku gibanja.

Potlej se pa otrok znova vmeša v očetovo noro igro, ker ga preprosijo in naženejo mamine solze, in pri joku mu pomagajo iz jarka nekaj časa mati, nekaj časa sestre in strici; in tako gre vse, dokler je kaj moči, tako gre vse, dokler se ne naveličajo vsi skupaj, vas in gostje in prazna cesta.

2

Dolgovi se plačujejo jeseni, jesen pa ni za nobenega krčmarja takrat, kadar jo pokažeta september in koledar, jesen za dolgove pride že veliko veliko prej.

Neobriti že precej pred jesenjo poproda mesarjem, ki pridejo iz obmorskega središča, spitana jagneta in teličke in putke, ker se jih izmuzne lisici in kurjim tatovom, in se na čast tistim krajcarjem za moko čez zimo spozabi, da se napije in žvenklja z denarjem na dlani in hodi gor pa dol po cesti. In kakor hitro ga takega zagleda moja teta, ji hočeš nočeš mora zavreti nora kri v životu in že se ji, kakor sama pravi, ko išče, zakaj naj bi se napila žganja, namesto oči zapičijo v obraz kolki z dovoljenja za točenje pijač pa davki in vse druge o pravem času poravnane dajatve gosposki; in tako se mora spomniti tudi na to, koliko je že v tem letu posodila sosedu, koliko mu je odrinila zaradi njegovih solz in koliko zaradi njegove trčenosti in koliko zaradi solz njegove žene in tako naprej; zato ga najprej lepo prosi in mu kakor pri licitaciji odpusti del obresti in glavnice in tako naprej, dokler ne pobesni in ne začne tekati sem ter tja in razbijati. Na cesti, ki živi za samotarjenje, ni ob takem času, kakor bi se zmenili, nikoli nobenih

prič, še po nesreči ne zaidé mimo živa duša, še tako reven berač ne. Soseđa se pa dajeta kakor psa na vrtiljaku sramote in moja teta ne more in ne more prelisjačiti žene in otrok norega sosedá, pa čeprav ji žganje krepí in dramí moško moč: vselej so bolj lisjaški in urni kakor ona, vselej izkoristijo direndaj in izginejo s tistimi krajcarji. Šele potlej, ko jo Neobriti v pijanosti skupi in pokliče na pomoč, šele potlej, ko se moj stric ustraši, da bo morala njegova žena na sodnijo zaradi umora, ali ko norčeva družina vzdigne vso vas pokonci, šele potlej je cesta spet prosta za mimoidoče in za novo pravdo. Neobriti ponori od pijače in je trdno prepričan, da je krčmarici poravnal svoj dolg, in potlej si za dokaz nekakšne posebne imenitnosti v mestu kupi zdravniško potrdilo o ranah, zagrozi z novimi obtožbami, s trnjem pregradi cesto in napada vse, kar leze in gre, naj je že človek ali žival, vse, kar pride od krčmarjeve plati na njegov del ceste, zaznamovan z državno mejo. Šele čez dolgo dolgo, šele tam okoli zimskih godov, ko ga užene sla po tobaku in po požirku ta hudega, šele takrat se ga usmili kakšna dobra duša, tako da se začno pogajanja in se nazadnje vse skupaj konča s popivanjem in bratenjem, pa še takrat ni konec ne režanja na obeh straneh ne premišljanja o dnevu maščevanja.

Knjigo dolžnikov pa vodi in hrani moja teta: čeprav je nepismena, pa samo za šolarske pismenke, si je našla posebne računske ključe, tako da zna zmeraj natanko zapisati dan in dolžnika, obresti in glavnico in da ima vse pregledno vpisano. Kakor hitro se torej oglasi jesen, že stopi na vaško križpotje in začne licitanto in postavlja za vsako stvar prav posebne cene in daje vsemu prav svoje popuste, še posebej z veseljem pa iztrga list iz knjige dolžnikov, kadar se kateri od gospodarjev odloči in ji plača dolg v gotovini.

V vsaki vaški krčmi je prastara postava, po kateri mora gost postreči s pijačo tudi gospodarju in gospodinji. Od tega se krčme v glavnem tudi drže nad vodo. In prastara postava o tem, kaj se spodobi, neprekljeno nalaga gostu, da mora vsako tako napitnico plačati v gotovini. In povrh tega mora človek, ki te povabi k napitnici, spoštovati vse tvoje navade in običaje.

— Mož je bolan na žolču, da ga še poduhati ne sme, tudi za zdravilo ne, jaz pa ga pijem, lejte, samo zoper uroke, če mi ravno diši! — Moja teta rada takole priskoči na pomoč gostu in bolnemu žolču svojega moža, zato je vselej treba plačati dvojno merico, kadar jo kdo pogosti.

Samo od jeseni naprej, ko teta prebira svoje knjige, pa kar naprej piše, enakomerno in grdo, in se naliva s krščenim žganjem, pri tem pa na strmenje vse vasi trezna in bistra prešteva vse, ki hodijo mimo, in jih ogovarja s številkami in z opomini za tožbo.

V njenih knjigah dolžnikov ima edinole Neobriti še zmeraj svoje liste neiztrgane. Še več, naj je z mojo teto sprt ali prijatelj, ga ne zlepa ne zgrda ni mogoče spraviti pred advokata, nasprotno, še vpricho vseh se norčuje iz števil, ki pomenijo obresti in izposojene zneske, tako da se brezobzirno in brez sramu oglasi in rajši naredi še nov dolg. V začetku je bila vsa vas do zadnjega človeka na strani krčme, tako da so ga vsako leto, kakor hitro je zgradil cesto, bodisi zlepa ali zgrda

pregnani z meje, da je moral za svojo prismuknjeno igro prežati na kakšno tako priložnost, ko ni bilo v bližini ne prič ne krčmarjevih pomočnikov. Potlej je za dokaz, da je v resnici zmešan, pripeljal v zagrajeni del ceste vso družino in kratko in malo katerega od najmlajših otrok privezal k sebi; vsa vas in krčma sta morali priznati, da je v resnici nor in neprišteven.

Potlej pa je neke jeseni, in zdaj teče že tretje leto, vsa vas prešla na stran Neobritega, tako da je moja teta pri licitaciji na križpotju zastonj ponujala vse mogoče popuste; vas zdaj ne samo podpira Neobritega, temveč tudi vsi, kakor bi se zmenili, plačujejo samo pred pričami in samo toliko, kolikor se jim zdi, da je pošteno in pravično. In čedalje pogosteje, naj je že posamez ali v zboru, je slišati ostre grožnje, da bo že prvo advokatsko pismo sprožilo tudi to, da bo zaplenjeno vse, kar je krčmarjevega, in da mu bodo pri tej priči in kakor za pri moji veri, pa čeprav bi morali potlej gniti po zaporih, bo človek vsaj vedel, zakaj sedi, zažgali hišo in hleve in vse staje in da bosta v tem ognju brez usmiljenja zgorela tudi gospodar in gospodinja.

Od tiste jeseni naprej, in zdaj teče že tretje leto, moja teta krčmarica pije brez mere in se ne meni za to, ali jo gosti njen gost ali pa ji napija kateri od sosedov, in ko na križpotju opominja dolžnike, ne joka iz nemoči zaradi maliganov, temveč zgolj iz togote, ker si ne upa poklicati pravne pomoči.

Svoj čas se je v varstvu žganja zmeraj kakor dedec zaletela v še tako kremenitega gospodarja. In marsikateri se je najprej zmotil, ker je mislil, da mu ta drobna ženica ne s svojimi prsti ne s kletvijo ne more napraviti čisto nič žalega; potlej pa se je kaj hitro umaknil, pobegnul pred njo in da bi si našel olajševalno okoliščino za beg in strahopetnost, pripovedoval in govoril: da je teta kaj vem kakšna vešča, da ji špirit in kri obenem s kostmi tako okrepi srce, da je kakor iz jekla, in da ji ni para pod soncem med babami. Prejšnje čase se je teta ob vsaki pravdi po moško zaletavala v dolžnike in še v zastopnike njihove pravne pomoči, tako da je moral vsak pravnik odnehati spricho njenih naskokov; in še nikoli se ni zgodilo, da bi bil učen meščan zagrozil in zarobantil, češ da bo vložil še novo tožbo zaradi fizičnega napada, ki mu je bil nevarno izpostavljen, ko je opravljal svoje službene dolžnosti, ker so mu kmetje in kolega, zagovornik nasprotne stranke, z največjo resnostjo dopovedali, da zna ta babnica držati besedo, če kaj obljubi, in da je zares zmožna ubiti človeka.

Vsaka pravda v vasi, od koder sem doma, je bila tako prava nora pravda, en sam od sile ponorel cirkus, ko se je teta z nožem in s kletvami zaletavala v vse, ko so otroci in ženske iz dolžnikove družine žalostno tarnali in ko so vsi užili nemalo strahu, nazadnje pa je bilo vse skupaj nabito s smehom za pravna zastopnika obeh taborov in s popivanjem in gostoljubjem krčme, ki je gostila s prebitkom pobranih obresti in posojil.

Zdaj pa vas, od koder sem doma, že tretje leto na začudenje kraškega kamenja in maliganov, ne prireja več norega cirkusa ponorelih pravič, teta pa je od žalosti zbolela in je kar naprej pijana, tako da se stric zaradi urokov in žolča obenem na ves glas pritožuje sorodnikom

in mimoidočim, potlej pa s knjigo dolžnikov na križpotju grozi in preklinja, roti in si upa prvokrat v življenju vpričo vseh ozmerjati in pretepsti ženo.

Cesta, ki živi za samotarjenje, je zato še bolj samotna. In ob vsakem popotniku se zgrne vsa vas. Še posebej okoli kočij. Še posebej okoli avtomobilov, še posebej okoli avtomobilov.

5

V vasi, od koder sem doma, nihče ne pomni, kdaj je bila vsajena murva na pokopališču, nihče ne pomni, kdaj je razgrnila hladno senco čez nagrobnike, vendar v večni čudodelnosti le ni kronista po golem naključju.

Na svet je treba gledati z murve, prav gotovo. Na pokopališču je murva najvišji vrh. In pastirica nagrobnikov, in pastirica nagrobnikov.

Murva je središče župnije, ne pa cerkveni zvonik ali cerkvena hiša, v kateri zdaj živi župnijski duhovnik, s katerim se prvokrat, odkar so naši predniki prišli iz hercegovske lakote, vas ne vojskuje ne zaradi dajatev za pogrebe ne zaradi dajatev za poroke in druge reči, narobe, naš župnik se loči od vseh dušnih pastirjev po sosednjih župnijah; redke so vasi, kakor je naša, da se lahko zmeraj in na ves glas pohvali, da ji je takle duhovnik v čisti dobiček.

Samo na našem pokopališču je dovoljeno sredi belega dne splezati na župnijsko murvo in žvečiti njene sadove; nikogar ni strah, da bi naš duhovnik s še tako nedolžno besedo kaj oponesel predrznežu. Ravno tako mirno lahko napaseš živino tudi na pokopališču in tvegaš edino toliko, kolikor sam verjameš v čarovnije in uroke. Župnik v naši vasi je tako izredno dober človek, da so šolski otroci in vsi učitelji kar zaljubljeni vanj. Sicer pa obredi, ki jih ima, ne trajajo dolgo in niso dolgočasni in pri urah veronauka je namesto katekizma vpeljal najljubšo igro, tako da nekaj časa otroci njemu, nekaj časa pa on otrokom pripoveduje resnične in čudovite in popolnoma izmišljene zgodbe. V naši vasi vsakdo ve, kako obilno župnik poplača vsako posebno zanimivo povest, vsako posebno gabrovo ali hrastovo korenino, ki je podobna kakšni figuri, vsako črepinjo starega lonca ali cunjjo starega blaga; vse to nam drago plačuje in nagrajuje izredni dušni pastir naše župnije; in vsa vas že od prvega dne, odkar je prišel k nam, dobro ve, kako radodarno plača šele vsako pravljico in kako si jo dobesedno zapiše v knjigo spominov na to vas.

Povej župniku svojo povest, pa boš sit, pa boš sit.

Župniku povej svojo povest.

Pod pero.

Pod pero.

Tako si kličejo pastirji in fantje, ko se vračajo s prej, in odkar je prevzel župnijo tako nenavaden človek, tudi objokovavke iz vasi natančno premislijo in se dodobra pripravijo na vsak stih žalne pesmi, ker vedo, kako si tudi vsako pesem zapiše v knjigo spominov in nikoli ne pozabi nagraditi pesnika.

V naši vasi naš župnik vsako stvar kupi in edino on ves čas plačuje v gotovini. Še celo metulje drago plača in precej dá za kukmak ali za kamen, ki je podoben čemu posebnemu, ko pa spomladi napne platno in z najboljšimi oljnatimi barvami in mažami oblikuje portrete moških in žensk, ti ta človek plača še celo statiranje; ja, čisto vsako stvar ti plača dušni pastir naše župnije.

Je tudi tebe že naslikal?

Je tudi tebe že naslikal?

Neumen pastir, neumna čreda, neumna župnija.

Neumna župnija.

Neumna župnija.

Tako nam za hrbtom jezikajo hudobni nevoščljivci iz sosednjih srenj, pa smo nemara mi krivi, če takrat, ko se je sam ponujal naokoli, ni marala nobena druga župnija, ja, nobena druga gostoljubno sprejeti takega človeka? In kaj vse si šušljajo in s čim vse opravljajo našega župnika; naštevajo še priče in natančne datume in natančne številke o tem, kako je ravno eden takihle v vsaki prejšnji župniji, kjer je služboval, umazal marsikakšno hišo. Naštevajo osramočene snahe in še lažne dokaze, češ da ta župnik sploh ni župnik, temveč nekakšen razočaran svetovni popotnik in tako naprej; naštevajo še vse mogoče, pa vendar nam pri vsem obrekovanju na edina vprašanja glede pravi in izterjevanja dolgov in takega ne morejo postreči niti z enim primerom njegove nepoštenosti.

Za nas pa je ravno to najbolj poglavitno.

Naj živi župnik, ki ne izterjava dolgov! ... In naj živi župnik, ki ne rubi! ... Naša vas ga je sprejela pošteno in z najboljšimi nameni in moja teta, ki je zmeraj žejna in lačna denarja, je takoj začela pri šolskih otrocih, pri pastirjih in pri sosedah zbirati kaj vem kakšen star denar brez vrednosti in kaj vem kakšno staro orožje brez vrednosti pa posodo in vso drugo ropotijo in pogosto zaide v vas v župnišče.

Zato res ne vem, ali je sploh kaj trdnega in ali je sploh vredno pozornosti in upoštevanja, če nevoščljivci v sosednjih župnijah pravijo, da je naš župnik pravzaprav nekakšen menih in poseben grešnik, ki je le za pokoro doštudiral cerkvene nauke in pesmi in se samo za nekaj časa skriva pred nečim po vaseh na tem kamnitem kraškem svetu.

Odlomek iz romana *Teče malo žioljenje*

Prevedel Janko Moder